

Tiberim, vos & omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtutē sua liberet?

XVI. Quem igitur cum omnium gratia noluit: hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus: hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere? Præsertim, Judices, cum honoris amplissimi contentio, & dies comitiorum subesset: quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio, quantaque & quam sollicita cupiditas consulatus) omnia non modo, quæ reprehendi palam, sed etiam quæ obscure cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam falsam, fictam, levem perhorrescimus: ora omnium, atque oculos intuemur. Nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, sensusque civium: qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte factis sæpe fastidium.

Hunc diem igitur campi speratum atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus & facinus præ se ferens, & confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, quin se ille, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ est, Judices: quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui etiam nunc reus est facti, aut præclari, aut certe necessarii? an in Clodio? qui ita judicia, poenamque contempserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret?

Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? Te, Q. Petilli, appello, optimum & fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina quædam fors dedit judices. Vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, & audistis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. Post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Cum ille non dubitaret aperire, quid cogitaret; vos potestis dubitare, quid fecerit?

XVII. Quemadmodum igitur eum dies non sefellit? dixi enim

quidem modo. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse, negotii nihil erat. Vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die. Itaque anteverit. At quo die? quo, ut ante dixi, insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno plebis est concitata³⁶: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus properaret, nunquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exundi non causa solum, sed etiam necessitas fuit.

Quid, si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit?

Primum quæro, qui scire potuerit: quod vos idem in Clodio quærere non potestis. Ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii a dictatore Milone prodi flaminem necesse esse. Sed erant permulti alii, ex quibus id facillime scire posset: omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæsit? Quæsierit sane. Videte, quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius, meus amicus, dixit, corruperit. Legite testimonia testium vestrorum. Dixit C. Cassinius, cognomento Schola, Interamnis, familiarissimus & idem comes P. Clodii: cujus jampridem testimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat & Romæ, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse³⁷: sed subito ei esse nuntiatum, Cyrum architectum esse mortuum: itaque Romam repente constituisse proficisci. Dixit hoc comes item P. Clodii C. Clodius.

XVIII. Videte, Judices, quantæ res his testimoniis sint confectæ. Primum certe liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obviurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum

³⁶ At quo die? Quo, ut ante dixi, fuit insanissima concio, ab ipsius mercenario tribuno pl. concitata] Hoc significat, eo die, quo Clodius occisus est, concionatum esse mercenarium ejus Tribunum pl. Sunt autem concionati eo die, ut ex actis apparet, C. Sallustius, & Q. Pompejus, utriusque & inimici Milonis, & satis inquieti. Sed videatur mihi Q. Pompejum significari. Nam ejus sedi-

tiolior fuit concio. Aſcon.

³⁷ Dixit C. Cassinius Interamnis, familiarissimus, & idem comes Clodii, P. Clodium illo die Alba mansurum] Fuit hic Cassinius, apud quem Clodius mansisse Interamnæ videri volebat, qua nocte deprehensus est in Cafaris domo, cum ibi in aperto virgines pro populo Romano sacra facerent. Idem.

meum quoque agam negotium) scitis, Iudices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu eadem esse factam, consilio vero majoris alicujus. Videlicet me latronem, ac sicarium abjecti homines & perditii describebant³⁸. Jacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum. Respiravi: liberatus sum: non vereor, ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse.

Nunc persequar cætera; nam occurrit illud: Igitur ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, si quidem exiturus ad eadem e villa non fuisset. Video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiasse, non id nuntiasse, sed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem? Una fui: testamentum simul obsignavi cum Clodio: testamentum autem palam fecerat, & illum heredem, & me scripserat. Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquisset, eum mortuum postridie hora decima denique ei nuntiabatur?

XIX. Age, sit ita factum: quæ causa, cur Romam properaret? cur in noctem se conjiceret? quid afferebat causa festinationis³⁹? Quod heres erat? Primum erat nihil, cur properato opus esset: deinde: si quid esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset; amitteret autem, si postridie mane Romam venisset? Atque, ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius, quam expetendus fuit: sic Miloni, cum insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat,

³⁸ Scitis, Iudices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu eadem esse factam, consilio vero majoris alicujus. Me videlicet latronem & sicarium abjecti homines & perditii describebant. Q. Pompejus Rufus, & Sallustius tribuni fuerunt, quos significat. Hi enim primi de ea lege ferenda populum hortati sunt, & dixerunt, manu Milonis occisum esse Clodium, consilio vero majoris alicujus. Idem.

³⁹ Quid afferebat causa festinationis? Si subscriberent libri, amplecterer lectionem,

quam non Victorius solum est amplexus, sed quam præ se fert Alfeniana, Cratandri, & Hervagiana, Quid afferebat festinatio? Quid afferebat emolumentum, aut utilitatis festinatio? Causa sepius est prætextus. Hæc igitur erit sententia vulgaris lectionis, causa festinationis quid afferebat? Prætextus iste Romam properanti quid tibi proderat? quem fructum ex illa festinatione capiebam? Sed vulgata sanam esse non credo. Græv. Sic opinor posse emendari: Quid afferebat causam festinationis? Anonymus.

bat, subsidendum⁴⁰, atque expectandum fuit. Noctu invidioso & pleno latronum in loco occidisset. Nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes saluum, etiam consententem, volunt. Sustinisset hoc crimen primum ipse ille latronum occultator & receptator locus, dum neque muta solitudo indicasset, neque cæca nox ostendisset Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspensionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certe Aricia rediens, devertit Clodius ad Albanum. Quod nisi sciret Milo⁴¹ illum Ariciæ fuisset⁴², suspicari tamen debuit, eum, etiam si Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, deversurum. Cur neque ante occurrit, ne ille in villa resideret: nec eo in loco subedit, quo ille noctu venturus esset?

Video adhuc constare omnia, Iudices: Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis: odium fuisse illius in hunc acerbissimum, in illum hujus nullum: consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantum in repellenda: mortem ab illo denuntiata Miloni, & prædictam palam; nihil unquam auditum ex Milone: profectiois hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuisse: hujus iter necessarium; illius etiam potius alienum: hunc præ se tulisse, se illo die Roma exiturum; illum eo die se dissimulasse rediturum: hunc nullius rei mutasse consilium; illum causam mutandi consilii finxisse: huic, si insidiaretur, noctem prope urbem expectandam;

Tom. VI.

K k

⁴⁰ Atque ut illi nocturnus adventus vitandus fuit, sic Miloni, cum insidiator esset, si illam ad urbem noctu accessurum sciebat, subsidendum, &c.] Via Appia est prope urbem monumentum Basilii, qui locus latrocinis fuit perquam infamis: quod ex aliis quoque multis intelligi potest. A. J. c.

⁴¹ Quod nisi sciret Milo] Legunt alii, Quod ut sciret. Libenter legerim, Quidni, si sciret. Ut vocem diverfurum interrogatio- nis nota subsequatur. Vel, quod magis ar- ridet, Quod, si sciret, &c. Abrans. Erfurten- sis sane & Lambini vetus codex, Quod ut

sciret Milo: quæ scriptura non est repudianda. Ut accipitur, ut sapius ut ut, pro quamvis, licet. Quamvis id sciret Milo, &c. Grævius.

⁴² Aricie fuisset] Sensus est: Milo vel ignoravit discessisse Clodium Aricia, sique non est profectus eo consilio, ut Aricia redeuntem interficeret: vel scivit, adeoque potuit suspicari, Clodium diverfurum ad Albanum villam suam, quæ erat prope viam. Cur igitur non occurrit Clodio inter Ariciam & Albanum? Ferr.

dam; illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum.

XX. Videamus nunc id, quod caput est: locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, Judices, etiam dubitandum, & diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii: quo in fundo, propter insanas illas substructiones, facile mille hominum versabatur⁴³ valentium. Edito adversarii, atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo, & ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat? an in eo loco est potius expectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? Res loquitur, Judices, ipsa: quæ semper valet plurimum.

Si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis: tamen appareret uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, cum alter veheret in rheda penulatus, una sederet uxor. Quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, cum penula irretitus, rheda impeditus, uxore pene constrictus esset? Videte nunc illum, primum egredientem e villa, subito; cur? vesperi; quid necesse est? tarde; qui convenit, id præsertim temporis? Devertit in villam Pompeji. Pompejum ut videret? sciebat in Alsiensi⁴⁴ esse. Villam ut perspiceret? milles in ea fuerat. Quid ergo erat mora, & tergiversationis? Dum hic veniret, locum relinquere noluit.

XXI. Age nunc, iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore: tum sine ea. Nunquam non in rheda: tum in equo. Comites Græculi, quocunque ibat, etiam cum in castra Etrusca properabat⁴⁵: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam,

⁴³ Mille hominum versabatur] Vide Gronovium, lib. I. de Scleritiis, cap. 10, ubi crudite ostendit, mille non esse *χίλιαι*, ut studebant Gellius & Macrobius, nec mille hominum dictum esse conjunctione substantivi cum substantivo, sed adjectivi cum substantivo, nec nominativi cum genitivo, sed duorum genitorum; intelligi autem nominativum, multitudo, vel numerus, vel manus, ut integre apud Maronem: *Sub quo*

mille manus juvenum. Grævius. ⁴⁴ In Alsiensi] Alsiem oppidum fuit in Etruria, ut auctor est Plinius, libro III, cap. 5. in cujus territorio villam habuisse videtur Pompejus. *Avran.*

⁴⁵ Comites Græculi, quocunque ibat, etiam cum in castra Etrusca properabat] Sæpe obijcit Clodio Cicero, socium eum conjunctionis Catilinæ fuisse. Quam rem nunc quoque reticens ostendit. Fuerat enim opinio, ut

quam, tum casu pueros symphonicos uxoris ducebat, & ancillarum greges. Ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tum neminem, nisi ut virum a viro lectum esse diceret. Cur igitur victus est? quia non semper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore occiditur: quia, quanquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros.

Nec vero sic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non satis fere esset paratus. Semper ille & quantum interesset P. Clodii se perire, & quanto illi odio esset, & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam & pene addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio & sine custodia projiciebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem, qui sæpe spoliantem jam & exultantem evertit, & perculit ab abjecto. Adde incitiam pransi, poti, oscitantis ducis: qui cum a tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incensos ira, vitamque domini desperantes cum incidisset, hæsit in iis pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet, ne indicarent: ne dolorem perferre non possent: ne tormentis cogerebantur occisum esse a servis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus est tortore? quid quæris? Occideritne? occidit. Jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim in e-culeo quæstio est, juris in iudicio.

XXII. Quod igitur in causa quærendum est, id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius quæris, quam cur parum amplis affecerit præmiis: nescis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter & fortiter, M. Cato; dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata est, non libertate solum, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod

K k 2 enim

Catilina ex urbe profugerat in castra Manlii exercitus, qui tum in Etruria ad Fæfulas exercitum ei comparabat, Clodium subsequi eum voluisse, & coepisse, tum dein murato consilio in urbem rediisse. *Asc.*

enim præmium fati magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? Etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eisdem non sanguine & vulneribus suis, crudelissimi inimici mentem oculosque fatiavit. Quos nisi manumississet, tormentis etiam dedendi fuissent, conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis. Hic vero nihil habet in his malis, quod minus illeste ferat, quam, etiam si quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium per solutum.

Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis. Quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab Appio. Dii boni! quid potest agi severius? De servis nulla quæstio est in dominos, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proxime deos accessit Clodius⁴⁶, propius quam tum, cum ad ipsos penetrarat⁴⁷: cujus de morte, tanquam de caeremoniis violatis, queritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo queri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum, & dominis morte ipsa tristius. In reum de servis accusatoris cum queritur, verum inveniri potest?

Age vero, quæ erat, aut qualis quæstio? Heus tu Rufico (verbi causa) cavebis mentiari. Clodius insidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hac quæstione certius? Subito abrepti in quæstionem, tamen separantur a cæteris, & in arcas conjiciuntur, ne quis cum eis colloqui possit. Hi centum dies penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quæstione dici potest integrus? quid incorruptius?

XXIII. Quod si nondum fati cernitis, cum res ipsa tot, tam claris argumentis, signisque luceat, pura mente atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse: re-

cor-

⁴⁶ Proxime ad deos accessit Clodius] Cuius de servis ita queritur, ut si caeremoniæ deorum violatæ essent. *Manutius.*

⁴⁷ Cum ad ipsos penetrarat] Festive tem-

pus illud describit, cum ingressus est Clodius muliebri vestitu, stupri causa, ad sacra Bonæ Deæ. *Idem.*

cordamini, per deos immortales! quæ fuerit celeritas reditus ejus: qui ingressus in forum, ardente curia: quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit: neque senatui modo, sed etiam publicis præsidis, & armis: neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui senatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiserat. Cui se nunquam hic profecto tradidisset, nisi causæ suæ confideret; præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientia, Judices, & magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiserint: & poenam semper ante oculos versari putent, qui peccarint.

Neque vero sine ratione certa, causa Milonis semper a senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, præsentiam animi, defensionis constantiam. An vero obliti estis, Judices, recenti illo nuntio necis Clodianæ, non modo inimicorum Milonis sermones & opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum? Negabant eum Romam esse rediturum. Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur, eum tantæ mortem P. Clodii putasse, ut æquo animo patria careret, cum sanguine inimici expleisset odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum fortem virum, quin, cum suo periculo salutem reipublicæ attulisset, cederet æquo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipse servasset. Multi etiam Catilinam, atque illa portentosa loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miseros interdum cives, optime de republica meritos! in quibus homines non modo res præclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur. Ergo illa falsa fuerunt: quæ certe vera extitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honeste, vereque defendere.

XXIV. Quid, quæ postea sunt in eum congesta? quæ quemvis etiam mediocrium delictorum conscientia percussissent, ut

su-

sustinuit, dii immortales! Sustinuit? immo vero ut contempserit, ac pro nihilo putavit? quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset. Scutorum, gladiatorum, frenorum, sporarum⁴⁸, pilorumque etiam multitudo deprehendi posse indicabatur. Nullum in urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Ocriculanam devectora Tiberi: domus in clivo Capitolino scutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solum, sed pene credita: nec ante repudiata sunt, quam quæsitæ.

Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompei: sed dicam, ut sentio, Judices; nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est respublica. Quin etiam audiendus sit popa Licinius, nescio quis, de circo maximo: servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse de interficiendo Cn. Pompejo conjurasse: deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret. Pompejo in hortos nuntiavit. Arcessor in primis. De amicorum sententia rem defert ad senatum. Non poteram in illius mei, patriæque custodis tanta suspitione non metu exanimari: sed mirabar tamen credi popæ: ebriosorum confessionem fervorum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verum, ut intelligo, cavebat magis Pompejus, quam timebat, non ea solum, quæ timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi & fortissimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur. Nemo audierat tam celebri loco⁴⁹, nemo fenserat. Tamen audiebat. Non poteram Cn. Pompejum, præstantissima virtute civem, timidum suspicari: diligentiam, tota republica suscepta, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nudavit se

⁴⁸ Sparorum] Nonnius de genere armorum: Sparus telum agreste. Abram.
⁴⁹ Tam celebri loco] Habitabat enim Cæsar, a quo tempore pontifex max. creatus

est, in sacra via, in domo publica: cum ante pontificatum in Suburra medicis ædibus habitasset. Suetonius.

in sanctissimo templo, quoniam vita talis & civis & viri fidem non faciebat, nisi, eo tacente⁵⁰, res ipsa loqueretur.

XXV. Omnia falsa, atque insidiose facta comperta sunt. Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timeamus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim jam appello ea voce, ut me audire possis) tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus⁵¹. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas, si Italiæ delectus, ut nonnulli conquistores⁵² tui dicitant, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juvenus, quæ tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certe vis; & incredibilis animus, & non unius viri vires, atque opes indicantur, si quidem in hunc unum & præstantissimus dux electus, & tota respublica armata est.

Sed

⁵⁰ Nisi eo tacente] Miror Lambinum hic non recepisse verissimam scripturam veteris codicis, in quo est, ut eo tacente res, quam didicisti ex Fabricio, ut ejus editionis margines ostendunt. Nisi, hic ferri non potest. Grævius.

⁵¹ Non jam hoc Clodianum crimen timeamus, sed tuas, Cn. Pompei (te enim jam appello, & ea voce, ut me exaudire possis) tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus] Diximus in argumento orationis hujus, Cn. Pompejum simulasse se timere, seu plane timuisse Milonem, & ideo ne domi quidem suæ, sed in hortis superioribus ante judicium mansisse, ita ut villam quoque prædium illum circumdaret. Q. Pompejus tribunus pl. qui fuerat familiarissimus omnium P. Clodio, & scdam suam sequi se palam profitebatur, dixerat in concione paucis post diebus, quam Clodius erat occisus: Milo dedit, quem in curia crenaveris: dabo, quem in Capitolio sepeliatis. In eadem concione idem dixerat (habuit enim eam a. d. viii. Kal. Febr. cum Milo pridie, id est, vii. Kal. Febr. venire ad Pompejum in hortos ejus voluisset) Pompejum ei per hominem propinquum misisse, ne ad se veniret. Prius etiam quam Pompejus tertium consul crearetur, tres tribuni, Q. Pompejus Rufus, C. Sallustius Crispus, T. Munatius Plancus, cum quotidianis concionibus suis magnam invidiam

Miloni propter Clodium excitarent, producerant ad populum Cn. Pompejum, & ab eo quaesierant, num ad eum delatum esset illud quoque indicium, suæ vitæ insidiari Milonem. Responderat Pompejus, Licinium quandam de plebe, sacrificulum, qui solitus esset familias purgare, ad se detulisse, servos quosdam Milonis, itemque liberos comparatos esse ad eadem suam: nomina quoque servorum edidisse: ad Milonem misisse, ut eos in potestate sua haberet: a Milone responsum esse, ex his servis, quos nominasset, partim neminem se unquam habuisse, partim mansisse. Dein, cum Licinium apud se haberet, Lucium quandam de plebe ad corumpendum judicem venisse: qua re cognita, in vincula eum publica a se concessum. Deceverat enim senatus, ut cum interterge & tribunus pl. Pompejus daret operam, ne quid respublica detrimenti caperet. Ob has suspiciones Pompejus in superioribus hortis se continerat, deinde ex S. C. delectu per Italiam habito cum redisset, venientem ad se Milonem unum omnium non admiserat. Item, cum senatus in porticu Pompei haberetur, ut Pompejus posset interesse, unum tum excuti prius, quam in senatum intraret, iusserat. Hæc sunt suspiciones, quas dicit se Cicero pertimescere. Alconius.
⁵² Conquistores] Qui delectui habendo, contribuendoque exercitui præerant. Ferr.

Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes agras & labantes, ut eas his armis sanares & confirmares, esse commissas? Quod si Miloni locus datus esset; probasset profecto tibi ipsi, neminem unquam hominem homini cariorem fuisse, quam te sibi: nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa teterrima peste sæpissime pro tua gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum: se a te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos se habere semper amicissimos sperasse; te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret: si tibi ita penitus inhæsisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset: si denique Italia a delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade nunquam esset conquietura: næ iste haud dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est, & ita consuevit; te, Magne, tamen antestaretur⁵³, quod nunc etiam facit.

Vide, quam sit varia vitæ commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, & illucescet aliquando ille dies, cum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatis (qui quam crebro accidat, experti debemus scire) & amicissimi benevolentiam, & gravissimi hominis fidem, & unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres.

Quamquam quis hoc credat, Cn. Pompejum, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cum senatus ei commiserit, ut videret, *Ne quid respublica detrimenti caperet*: quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium expectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, qui vel judicia ipsa tolleret? Satis judicatum est a Pompejo,

⁵³ Antestaretur | Antestari dicebantur ii, qui cum in jus quempiam vocarent, presentem apprehensa auricula monebant, uti meminissent eum in jus vocatum, & cum o-

pus esset, id restarentur. Vide Turnebum lib. decimo tertio Adversar. cap. vigesimo septimo. Abram.

pejo, satis, falso ista conferri in Milonem: qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem absolvi a vobis oporteret; ut omnes contentur, liceret.

Quod vero in illo loco, atque illis publicorum præsidiorum copiis circumfusus sedet: satis declarat, se non terrorem inferre vobis, (quid enim illo minus dignum, quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse & more majorum, & suo jure posset?) sed præsidio esse: ut intelligatis, contra hesternam concionem illam⁵⁴ licere vobis, quod sentiat, libere judicare.

XXVII. Nec vero me, Judices, Clodianum crimen movet: nec tam sum demens, tamque vestri sensus ignarus atque exers, ut nesciam quid de morte Clodii sentiat. De qua si jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare, atque mentiri gloriose liceret: Occidi, occidi, non Sp. Mælium, qui annona levanda, jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspensionem incidit regni appetendi: non Tib. Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit: quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis sui gloria: sed eum, (auderet enim dicere, cum patriam periculo suo liberasset) cujus nefandum adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimæ sceminae comprehenderunt: eum, cujus supplicio senatus sollemnes religiones expiandas sæpe censuit: eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus juratus se, quæstionibus habitis, dixit comperisse: eum, qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conservatorem judicabant, fervorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, ademit; orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est: eum, qui, plurimis cædibus in foro factis, singulari virtute & gloria civem domum vi & armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui adem Nympharum incen-

Tom. VI. p. 111. L. I. dicitur.

⁵⁴ Contra hesternam concionem illam | Concione cohortatus erat populum, ut clausis tabernis postero die ad judicium adesset, nec pateretur elabi Milonem, *Ason.*

dit, ut memoriam publicam refectionis, tabulis publicis impressam, exstingeret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini: qui non calumnia litium, non injustis vindictis ac sacramentis⁵⁵ alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis petebat: qui non solum Etruscos, (eos enim penitus contempserat) sed hunc Q. Varium, virum fortissimum atque optimum civem, judicem nostrum, pellere possessionibus, armis castrisque conatus est: qui cum architectis & decempedis villas multorum, hortosque peragrabat: qui Janiculo & Alpibus spem possessionum terminabat suarum: qui, cum ab equite Romano splendidissimo & forti viro, T. Pacuvio, non impetrasset, ut insulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam insulam materiam, calcem, camenta, atque arenam convexit, dominoque trans ripam inspectante non dubitavit aedificium extruere in alieno: Qui huic T. Furfanio, cui viro? dii immortales! (quid enim ego de muliercula Scantia? quid de adolescente Aponio dicam? quorum utriusque mortem est minatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum ejus illaturum, qua invidia huic esset tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidissima gratia, absentem de possessione fundi dejecit: qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo privaret, sed omni aditu, & limine.

XXVIII. Quanquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etsi æquabiliter in rempublicam, in privatos; in longinquos, in propinquos; in alienos, in suos irruerat: sed necio quomodo jam usu obduruerat, & percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ vero aderant jam, & impendebant, quoniam modo ea aut depellere potuissetis, aut * ferre imperium, si id ille nactus esset? Omitto socios, exterarum nationes, reges, tetrarchas: vota enim feceratis, ut in eos se potius

⁵⁵ Sacramentis] Sacramento contendere, est: deposita apud pontificem pecunia litigare. Varro, lib. v. Ling. Lat. & Africanus in

Verrem, lib. i. Monutus.

* Græc. ferre? Imperium si ille nactus esset, (omitto.... successit)

tius mitteret, quam in vestras possessiones, vestra testa, vestras pecunias. Pecunias dico? a liberis, a liberis, medius fidius, & a conjugibus vestris nunquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ patent? hæc, quæ nota sunt omnibus? quæ tenentur? fervorem exercituum illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam, resque privatas omnium possideret?

Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, Adeste, quæso, atque audite, cives: P. Clodium interfeci; ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro & hac dextera a cervicibus vestris repuli; per me unum ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: esset vero timendum⁵⁶, quoniam modo id ferret civitas. Nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicæ profuisse, maxima lætitia populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, & dicat, & sentiat? Nequeo, vetera illa populi Romani quanta fuerint gaudia, judicare. Multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit: quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiâ, nec tantam.

Mandate hoc memoriæ, Judices. Spero multa vos, liberisque vestros in republica bona esse visuros. In his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos visuros fuisse. In spem maximam, & quemadmodum confido, verissimam adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent?

XXIX. Non timeo, Judices, ne odio inimicitiarum mearum

L l 2 rum

⁵⁶ Esset vero timendum] Ironice dictum. Particula vero servit ironiæ, ut monet Servius, Æneid. lib. IV. vers. 93. Abram.

rum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam verius. Etenim etsi præcipuum esse debebat; tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pene æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, Iudices: nempe hæc est quæstio de interitu P. Clodii. Fingite animis: liberæ enim sunt cogitationes nostræ; & quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ, si possim efficere, ut Milonem absolvatis, sed ita, si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuisistis, quoniam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Gn. Pompejus, qui ea virtute ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum: si is, inquam, potuisset, aut quæstionem de morte P. Clodii ferre, aut ipsum ab inferis excitare; utrum putatis potius facturum fuisse? Etiam si propter amicitiam vellet illum ab inferis evocare, propter rempublicam non fecisset. Eius igitur mortis fœderis ultores, cujus vitam, si putetis per vos restitui posse, nolitis: & de ejus nece lata quæstio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lata lex nunquam esset. Hujus ergo ^a interfector qui esset, in confitendo ab iisne poenam timeret, quos liberavisset?

Græci homines decorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus institutas viris? quos cantus? quæ carmina? prope ^b ad immortalitatis & religionem, & memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem, non modo honoribus nullis afficietis, sed etiam ad supplicium rapi patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, & magno animo & libente se fecisse, libertatis omnium causa. Quod ei certe non confitendum modo fuisset, verum etiam prædicandum.

XXX. Etenim, si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut

^a Viçt. Man. interfector non esset, etiam confitendo, ab iis imperatoribus, ne poenam
^b Lamb. immortalitatem religionis & memoria

ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi vero gratus putat esse vobis, sui se capitis, quam vestri ordinis defenforem fuisse: cum præsertim in ea confessione, si gratus esse velletis, honores assequeretur amplissimos. Si factum vobis non probaretur, (quanquam qui poterat salus sua cuique non probari?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset: magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratus, quam lætari ceteros, lugere cum solum, propter quem ceteri lætarentur?

Quanquam hoc animo semper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque, & invidiam nostram putarem. Nam quæ mihi ipsi tribuenda laus esset, cum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitraret? Quæ mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Proposita invidia, morte, poena, qui nihilo segnius rempublicam defendit, is vir vere putandus est. Populi gratus est, præmiis afficere bene meritos de republica cives: viri fortis, ne supplicii quidem moveri, ut fortiter fecisse poeniteat.

Quamobrem uteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmetipsi: & si grata respublica esset, lætaretur: si ingrata, tamen in gravi fortuna conscientia sua niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, Iudices, fortuna populi Romani, & vestra felicitas, & dii immortales sibi debere putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim esse ducit, numme divinum: quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cæli signorumque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque id quod maximum est, majorum nostrorum sapientia, qui sacra, qui cæremonias, qui auspicia & ipsi sanctissime coluerunt, & nobis, suis posteris, prodiderunt.

XXXI. Est, est profecto illa vis: neque in his corporibus, atque

atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat, & sentiat, & non inest in hoc tanto naturæ tam præclaro motu. Nisi forte idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam mentem qua sapimus, qua providemus, qua hæc ipsa agimus ac dicimus, videre, aut plane, qualis, aut ubi sit, sentire possumus. Ea vis, ea est igitur, quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit; quæ illam perniciem extinxit, ac sustulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque laceſſere fortissimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem & licentiam sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocri quidem, Judices, deorum immortalium cura, res illa perfecta. Religiones mehercule ipsæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commosse se videntur, & jus in illo suum retinuisse.

Vos enim jam, Albani tumuli⁵⁷ atque luci, vos, inquam, imploro atque testor, vosque Albanorum obruta aræ, sacrorum populi Romani sociæ & æquales, quas ille præceps amentia, cæsis, prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat: vestra tum aræ, vestra religiones vigerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latiaris⁵⁸ sancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, finesque sæpe omni nefario stupro & scelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuistis: vobis illæ vobis vestro in conspectu seræ, sed justæ tamen, & debita pœnæ solutæ sunt. Nisi forte hoc etiam casu factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ deæ, quod est in fundo T. Sextii Galli, in primis honesti &

⁵⁷ Vos enim jam Albani tumuli] Quintilianus, XII. 10. Hic orator, inquit, & de sanctis excitabit, ut Appianus Cæcum: apud hunc & patria ipsa exclamabit, aliquemque (ut apud Ciceronem in oratione contra Catilinam in senatu) alloquitur. Hic & amplificationibus extollet orationem, & vi superlativum quoque erigit. Quæ Charybdis tam vorax? &c. Oceanus medius fidius ipse. Ne ta sunt enim jam studiosis hæc luminis. Hic Deus ipse in congressum prope suum, sermo-

nisque deducet: Vos enim Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, Albanorum obruta aræ, sacrorum populi Romani sociæ & æquales. Idem lib. VII. cap. 2. *Atque ut proque a judice sermo, qui dicitur accipit, mire movet: sive adversarios invadimus: Quid enim tuus ille, Tubero, in acie Pharsalica gladius agebat? Sive ad invocationem aliquam convertimus: Vos enim jam ego, Albani tumuli, atque luci. P. Manut.*
⁵⁸ Latiaris] Vide Plin. xxxiv. 7.

ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam deam, cum prælium commisset, primum illud vulnus acceperit, quo terribimam mortem obiret: ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam reservatus.

XXXII. Nec vero non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus injecit amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu atque ludis, sine exequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore & luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici solent, ambureretur abjectus. Non fuisse credo fas clarissimorum virorum formas illi terribimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita esset damnata. Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam insultare videret, & pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones: senatus gravissima decreta perfrugerat: pecunia se palam a iudicibus redemerat: vexarat in tribunatu senatum: omnium ordinum consensu pro salute reipublicæ gesta resciderat: me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompejo nefarium bellum indixerat: magistratum, privatorumque cædes effecerat: domum mei fratris incenderat: vastarat Etruriam: multos sedibus, ac fortunis ejecerat: instabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant: incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent⁵⁹: nihil erat cuiusquam, quod quidem ille ad amasset, quod non hoc anno suum fore putaret. Obstabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem. Ipsum illum, qui poterat obstare, novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur: Cæsaris potentiam suam esse dicebat: bonorum animos etiam in meo casu contempserat: Milo unus urgebat.

XXXIII.

⁵⁹ Incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent] Significatio jam puto nos, fuisse inter leges P. Clodii, quas ferre proposuerat, eam quoque, qua libertini, qui non plus quam in urbanis tribubus suf-

fragium ferebant, possent in rusticis quoque tribubus, quæ propria ingenuorum sunt, ferre. *Africanus.*

* Vid. Man. Lamb. Cn. Pompejum novo

XXXIII. Hic, dii immortales! ut supra dixi, mentem dederunt illi perdito ac furioso, ut huic faceret insidias. Aliter perire pestis illa non potuit: nunquam illum respublica suo jure esset ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumscripsisset. Ne cum solebat quidem id facere, in privato eodem hoc, aliquid profecerat⁶⁰. An consules in prætore coercendo fortes fuissent? Primum Milone occiso habuisset suos consules. Deinde quis in eo prætore consul fortis esset, per quem tribunum, virum consularem⁶¹ crudelissime vexatum esse meminisset? Oppressisset omnia, possideret, teneret: lege nova, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, servos nostros libertos suos fecisset. Postremo, nisi eum dii immortales in eam mentem impulsissent, ut homo effœminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis.

An ille prætor, ille vero consul, si modo hæc templa atque ipsa mœnia stare eo vivo tamdiu, & consulatum ejus expectare potuissent, ille denique vivus mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, excindi, funestari? neque id fieri a multitudine imperita, quanquam esset miserum id ipsum, sed ab uno: qui cum tantum ausus sit ultor pro mortuo, quid significet pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum abiecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat.

Et sunt qui de via Appia querantur, taceant de curia? & qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis. Frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias infer-

⁶⁰ Senatus, credo, prætorem eum circumscripsisset. ne cum solebat quidem id facere, in privato eodem hoc aliquid profecerat. Significat id tempus, quo P. Clodius, cum adhuc quaestor designatus esset, intravit eo,

ubi sacrificium pro populo Romano fiebat. Quod factum notatum erat a senatu, decretumque ut extra ordinem iudicium fieret, Idem. ⁶¹ Consularem] Cicronem, cuius deo leg

insepulti? nisi vero sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum facibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, cum audiretur silentio M. Cælius, tribunus plebis, vir & in republica fortissimus, & in suscepta causa firmissimus, & bonorum voluntati, & auctoritati senatus deditus, & in hac Milonis five invidia, five fortuna, singulari, divina, & incredibili fide.

XXXIV. Sed jam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem, obtesterque vos, Judices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat: ego etiam, repugnante hoc, & imploro, & exosco? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam adspexistis Milonis: si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud scio, an multo etiam sit adjuvandum magis. Etenim si in gladiatorii pugnis, & in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos & supplices, & ut vivere liceat obsecrantes, etiam odisse solemus: forte & animosos, & se acriter ipsos morti offerentes, servare cupimus: eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam effragitant: quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus?

Me quidem, Judices, exanimant, & interimunt hæc voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei; sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihi que patria carissima, quoquo modo merita de me erit. Tranquilla republica cives mei, quoniam mihi cum illis non licet, sine me ipsi, sed per me tamen, perfuantur. Ego cedam, atque abibo. Si mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala: & quam primum tetigero bene moratam & liberam civitatem, in ea conquiescam.

O frustra, inquit, suscepti mei labores! o spes fallaces! o cogitationes inanes meae! Ego, cum tribunus plebis, republica oppressa, me senatui dedissem, quem extinctum acceptum

ram: equitibus Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum praesidium defuturum putarem? Ego, cum te (mecum enim sapissime loquitur) patriae reddidissem, mihi non futurum in patria putarem locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiae voces? ubi denique tua, M. Tulli, quae plurimis fuit auxilio, vox, & defensio? mihi ne ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari?

XXXV. Nec vero haec, Judices, ut ego nunc, stens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim, se, negat ingratum civibus fecisse, quae fecit: timidus, & omnia circumspicientibus pericula, non negat ⁶². Plebem, & infimam

62 Vers. a noiff. CLX. Quo loco inducit loquentem Milonem cum bonarum partium hominibus, de meritis suis. Plebem, & infimam multitudinem, quae P. Clodio duce fortunis vestris imminerebat, eam, quo tutior esset vestra vita, se fecisse commemorat, ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret.] Puto jam supra esse dictum, Milonem ex familia fuisse Papia, deinde adoptatum fuisse a C. Annio avo suo materno. Tertium patrimonium videtur significare matris. Aliud enim quod fuerit, non invenio. Peracta utriusque causa, singuli quinos accusator & reus senatores, totidem equites, & tribunos aetarios rejecerunt. Ita ut unus & quinquaginta sententias tulerint. Senatores condemnaverunt XII, abolverunt VI. Equites condemnaverunt XIII, abolverunt IV. Tribuni aetarii condemnaverunt XIII, abolverunt III. Videbantur non ignorasse iudices, inficio Milone initio vulneratum esse Clodium: sed compererant, postquam vulneratus esset, iusta Milonis occisum. Fuerunt, qui crederent, M. Catonis sententiam eum esse absolutum. Nam & beneficium republica actum esse more P. Clodii non dissimulaverat, & fludebat in petitione consulatus Miloni, & reo assuerat. Nomina-verat quoque eum Cicero praesentem, & restatus erat, audivit eum a M. Favonio ante diem tertium, quam caedes facta erat, Clodium dixisse periturum esse eo triduo Milonem. Sed Milonis quoque notam audaciam

vindicare P. R. utile visum est: unde sciri unquam potuit utram sententiam tulisset? Damnum autem opera maxime Appii Claudii, pronunciarum est. Milo postero die factus reus ambitus apud Manlium Torquatum, absens damnatus est. Illa quoque lege accusator fuit ejus Appius Claudius, & cum ei praemium lege daretur, negavit. Subscripserunt & in ambitus iudicio P. Valerius Leo, & Cn. Domitius, Cn. F. Post paucos dies quoque Milo apud Favonium quaestorem de sodalitate damnatus est, accusante P. Fulvio Nerato, cui lege praemium datum est. Deinde apud L. Fabium quaestorem iterum absens damnatus est ⁶³ VI. Accusavit L. Cornificius, & Q. Paucius. Milo in exilium Massiliam intra paucissimos dies profectus est. Bona ejus propter alieni aeris magnitudinem semuncia venderunt. Post Milonem, eadem lege Pompeja primus est accusatus M. Saufejus M. F. qui dux fuerat in expugnanda taberna Bovillis & Clodio occidendo. Accusaverunt eum L. Cassius, L. Fulcinus C. filius, C. Valerius. Defenderunt M. Cicero, M. Caelius: obtinueruntque, ut una sententia abolveretur. Condemnaverunt senatores X, abolverunt VIII. Condemnaverunt equites Romanos IX, abolverunt VII. sed ex tribunis aetariis decem abolverunt, VI condemnaverunt; manifestumque odium Clodii saluti Saufejo fuit, cum ejus vel peior causa quam Milonis fuisset, qui aperte dux fuerat expugnandae tabernae repertus. Deinde post paucos dies

multitudinem, quae, P. Clodio duce, fortunis vestris imminerebat, eam, quo tutior esset vita nostra, suam se fecisse commemorat; ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in rempublicam singularibus. Senatus erga se benevolentiam temporibus his ipsis saepe esse perspectam: vestras vero, & vestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcunque cursum fortuna dederit, secum ablaturum esse dicit.

Meminuit etiam, sibi vocem praecoris modo defuisse, quam minime desideravit: populi vero cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consulere declaratum. Nunc denique, si haec arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen ob stare. Addit haec, quae certe vera sunt, fortes & sapientes viros non tam praemia sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta: se nihil in vita nisi praeclearissime fecisse; si quidem nihil sit praestabilius viro, quam periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit a suis civibus.

Nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen ex omnibus praemiis virtutis, si esset habenda ratio praemiorum, amplissimum esse praemium, gloriam: esse hanc unam, quae brevitatem vitae posteritatis memoria consolaretur: quae efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in caelum viderentur ascendere. De me, inquit, semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmutescet vetustas. Quin hoc tempore ipso, cum omnes a *

M m 2 meis

dies apud Confidium quaestorem lege Plautia de vi, subscriptione eadem accusatus est, quod loca occupasset, & cum telo fuisset antesignanus operarum Milonis. Accusaverunt C. Fidius, Cn. Aponius, Cn. filius, M. Sejus, Sex. F. Defenderunt M. Cicero, M. Terentius Varro Gibbs. Absolutus est sententia plenius, quam prius. Graves habuit XIX, absolutorias II & XXX. Sed e contrario hoc, ac priore iudicio, accidit. Equites enim, ac senatores eum abolverunt, tribuni aetarii da-

mauerunt. Sex. autem Clodius, quo auctore corpus Clodii in curiam illatum fuit; accusantibus C. Cessennio Philone, M. Aufidio, L. Aponio, magno consensu damnatus est, sententia VI & XI. absolutorias V. omnino habuit, duas senatorum, tres equitum. Multa praeterea, & praesentes, & cum citati non respondissent, damnati sunt; ex quibus maxima pars fuit Clodianorum. *Acon.*

* *Vid. Man. fuit Lamb. tuis*

meis inimicis faces meæ invidia subjiçiantur; tamen omni in hominum cœtu, gratis agendis, & gratulationibus habendis, & omni sermone celebratur. Omitto Etruriæ festos & actos, & institutos dies: centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii, &, opinor, ultra quam fines imperii populi Romani sunt, ea non solum fama jam de illo, sed etiam lætitia peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & jam versatur, & semper habitabit nominis mei gloria.

XXXVI. Hæc tu mecum sæpe, his absentibus: sed iisdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quod isto animo es, satis laudare non possum: sed, quo est ista magis divina virtus, eo majore a te dolore divellor. Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa saltem ad consolandum querela, ut his irasci possim, a quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi: non male aliquando de me meriti, sed semper optime. Nullum unquam, Judices, mihi, tantum dolorem inuretis, (etsi quis potest esse tantus?) sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis. Quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis, cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? Præclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro.

Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum sæpe corpus & vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua diminutio capitis futura, depono. Quid jam restat? quid habeo, quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo: vosque obsecro, Judices, ut vestra beneficia, quæ in me contulistis, aut in hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio occasura esse videatis.

XXXVII. His lacrymis non movetur Milo. Est quodam incredibili robore animi: exilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus: mortem naturam finem esse, non poenam. Sit hic ea mente, qua natus est. Quid vos, Judices? quo tandem animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis: ipsum ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republica sanguinem effudistis: vos in viri & in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites: vobis non modo inspestantibus, sed etiam armatis, & huic judicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicietur?

O me miserum! o infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, conforti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? At in qua causa non potuisse? quæ est grata gentibus. A quibus non potuisse? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquiescunt. Quo deprecante? me.

Quodnam ego concepi tantum scelus? aut quod in me tantum facinus admisi, Judices, cum illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, extinxi? Omnes in me, meosque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem esse voluistis? an ut, inspestante me, expellerentur, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiorum reditum esse, quam fuerit ille ipse discessus. Nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum?

XXXVIII. Utinam dii immortales fecissent (pace tua, Patria, dixerim: metuo enim, ne scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie) utinam P. Clodius non modo viveret, sed etiam prætor, consul, dictator esset potius, quam hoc spectaculum viderem. O dii immortales! fortem, & a vobis, Judices, conservandum virum! Minime, minime, inquit.

quit. Immo vero poenas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hicne vir patriæ natus, usquam, nisi in patria, morietur? aut, si forte, pro patria? Hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemi? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsam a vobis ad se vocabunt?

O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, si ejecerit: miseram, si amiserit! Sed finis sit. Neque enim præ lacrymis jam loqui possum: & hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro, obtestorque, Judices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, justitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in iudiciis legendis optimum, & sapientissimum, & fortissimum quemque legit.

P R O

P R O
C. RABIRIO POSTUMO.

O R A T I O XXXIX.

A R G U M E N T U M.

LEgis Julia de repetundis caput quoddam erat, Quo ea pecunia pervenisset: ut, si de repetundis damnatus non cavisset populo prædibus ante iudicium datis, neque bonorum suorum venditione post damnationem satisfacisset, si postularentur, ad quos ea pecunia pervenisset. A. Gabinius Syria proconsul, cum Romam revertisset App. Claudio & L. Domitio Coss. accusatus est de majestate apud C. Asinum, & absolutus: accusatus iterum de repetundis apud M. Caronem damnatus est, quod accepta pecunia Ptolemæum in regnum restituisset. Gabinio damnato lis, ut mos erat, aestimata est decem millibus talentum: cumque ex illius bonis tantum pecunia non posset redigi, neque antea prædes populo dedisset; accusatus est ab eodem Gabini accusatore C. Mimnio Tribuno pl. C. Rabirius apud eosdem iudices, quasi ad eum ea pecunia pervenisset. Cicero defendit. FERRATIUS.

I. **S**I quis est, Judices, qui C. Rabirium, quod suæ fortunæ fundatas præsertim, atque optime constitutas opes¹ potestati regiæ², libidinique commiserit, reprehendum putet; adscribat ad iudicium suum, non modo meam, sed hujus etiam ipsius, qui commisit, sententiam. Neque enim cuiquam ejus consilium vehementius, quam ipsi, displicet. Quanquam hoc plerumque facimus, ut consilia eventis ponderemus: & , cui bene quid processerit, multum illum.

¹ Suae fortunæ... opes] Vide Mureti Var. Lect. XVII. 5.

² Potestati regiæ] Ptolemæo, quod ex narratione perspicuum erit. Hist.